

Derleme

SOSYAL HİZMET ETİĞİNDE EVRENSELÇİLİK VE KÜLTÜREL GÖRECİLİK

Universalism and Cultural Relativism in Social Work Ethics

Aslıhan AYKARA*

* Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

ÖZET

İnsan onuru ve değerini temel alan etik kavramı, bu özelliğiyle sosyal hizmet disiplini ve mesleği açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Sosyal hizmet etiğini ilgilendiren konularda evrenselcilik ve kültürel görecilik olmak üzere en temelde iki yaklaşımdan söz edilebilir. Bu iki temel yaklaşım, içinde bulunulan sosyal çevre ve kültürel özellikler de göz önünde bulundurulduğunda, sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirilmesinde etkili olan yaklaşımlardır.

Sosyal hizmet etiği açısından bu iki yaklaşımdan hangisinin hangi durumda daha etkili olabileceğini etkileyen pek çok etken bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel önermesi bu iki yaklaşımdan hiçbirinin bir diğerdinden

daha üstün olmadığı ve asıl önemli olanın bu yaklaşımların doğru biçimde anlaşılabilmesi olduğudur.

Sosyal hizmet etiğinde evrenselcilik ve kültürel görecilik konusunu ele alan bu derleme çalışmada öncelikle etik kavramı üzerinde durulmakta, ardından söz konusu kavram sosyal hizmet bilimi ve mesleği açısından irdeelenmekte, daha sonra ise evrenselcilik ve kültürel görecilik yaklaşımlarına ve bu yaklaşımların özelliklerine, aralarındaki farklılıklara, etik ve sosyal hizmet etiği açısından önemlerine çeşitli örneklerle birlikte ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Son olarak ise, insan hakları ve insan onuru ve değeri açısından bu yaklaşımların ele alınışına ilişkin önerilerle çalışma sonlandırılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Evrenselcilik, kültürel görecilik, sosyal hizmet etiği.*

ABSTRACT

Based on human morality and dignity, the concept of ethics is at the core of social work discipline and profession. There are mainly two approaches in the realm of social work ethics, namely universalism and cultural relativism. Taking into account social environment and cultural characteristics, these fundamental approaches are very influential in the implementation of social work practices.

Regarding social work ethics, there are many factors that determine which approach will be effective in different cases. The main statement of this study was that neither of these approaches was superior to the other and the crucial factor was to understand them correctly.

Analyzing universalism and cultural relativism in social work ethics, this study firstly discussed the concept of ethics, and then the concept was examined from the perspective of social work science and profession. After that, universalism and cultural relativism, their characteristics, the differences between them and

their importance for ethics and social work ethics were discussed deeply by given references to specific examples. And finally, the study was terminated with suggestions related to the understanding these approaches from the perspective of human rights, moral and dignity..

Keywords: *Social work, military social work, social worker, war situation, military ready for war*

GİRİŞ

Aristoteles'in etik kavramını kullanmasının üzerinden yüzyıllar geçmiştir ve o zamandan beri bu kavram insana ilişkin pek çok alanda sürekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etik, evrensel bir kavramdır. Tüm dünyayı, tüm toplumları, tüm bireyleri ilgilendirmektedir. Bu kavram, insan haklarıyla yakından ilişkilidir. Örneğin Tepe (2000, s. 14)'ye göre etik, insana ilişkin etik sorunlarla ilgili doğrulanabilir veya yanlışlanabilir bilgiler ortaya koyan ya da en azından koyması beklenen bir felsefe disiplini; yapılması gerekeni söyleyen ya da normlar koyan bir etkinlik değildir. Bu tanımda etik çok daha felsefi bir boyutta ele alınmış ve insana özgü bir kavram olarak açıklanmıştır. Bununla birlikte Guttmann (2006) ise etiği neyin iyi, neyin kötü, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu araştıran ve değerleri, ilkeleri ve teorileri içeren bir felsefe dalı olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla bu tanımlara bakıldığında, doğru, yanlış, değer, insan gibi kavramların önemli olduğu görülmektedir. Bu açıdan sosyal hizmet gibi insanı temel alan bir meslek açısından etik kavramının ne kadar önemli olabileceği anlaşılabilir. Kuçuradi (2003)'nin de belirttiği gibi, etik değer koruyarak yaşayabilmemiz

ve mesleğimizi etik değer koruyarak yapabilmemiz için, normlardan ziyade etik değerlerin ve etik değerlerin felsefi bilgisine dayanan felsefi bir eğitime ihtiyaç bulunmaktadır ve böylelikle insan onurunun nerede tehlikede olduğunu görebiliriz.

Sosyal hizmet mesleği açısından etik kavramının yerinin anlaşılabilmesi için sosyal hizmet uygulamalarında etik konusunun hangi şekillerde ele alındığına değinilmesinde yarar vardır.

Etik konusuna ilişkin uygulamaların gerçekleştirilmesine yönelik olarak farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan en temel olanları "evrenselcilik" ve "kültürel görecilik"tir. İnsan haklarına ilişkin karşımıza çıkan durumlara ve uygulamalara, evrenselci veya kültürel göreci açıdan bakılabileceği gibi, her iki yaklaşım birden de göz önünde bulundurulabilir. Önemli olan, söz konusu durumun tüm boyutlarıyla kapsamlı biçimde değerlendirilmesi ve ne şekilde yaklaşılabileceğine doğru karar verilmesidir. Bu noktada sosyal hizmet disiplini ve mesleği önemli bir yere sahiptir. İnsan hakları, insan onuru ve değeri gibi kavramlar sosyal hizmet için oldukça önemlidir. İnsan haklarının sağlanmasına ve savunulmasına yönelik her türlü konuda, sosyal hizmet uzmanlarının, evrenselci veya kültürel göreci anlayışları dikkate alması gerekmektedir. Söz edilen tüm bu nedenlerden dolayı, bu çalışmada, sosyal hizmet etiğinde evrenselcilik ve kültürel görecilik konusuna yer verilmektedir.

Sosyal Hizmet Etiğinde Evrenselcilik ve Kültürel Görecilik Kavramları

Koçyıldırım (1992, s. 54)'ın da belirttiği gibi, sosyal hizmetin tüm yöntemleri

için gerekli olan ve katılımcı bir meslek olmasına yol açan, demokratik değerlerinden biri 'insan olarak kişinin değerine ve onuruna saygı', diğeri ise 'ihtiyaç içinde bulunan kişinin, ihtiyaçlarının ne olduğuna ve bunların nasıl karşılanması gerektiğine kendisinin karar verme hakkı olduğu yolundaki inançtır ve sosyal hizmet, tüm mesleki faaliyetlerini insanların ihtiyacı olduğu için değil hakkı olduğu için (Şahin, 2002, s. 145) gerçekleştirmektedir. Bu ilke aynı zamanda insan haklarının da temelini oluşturmaktadır.

Sosyal hizmet, en temelde insanların sorunlarını çözmeyi ve gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan bir disiplin ve meslektir. Bunu yaparken de insanların "sırf insan olmalarından" yola çıkar. Sosyal hizmette bireylerin onuru ve değerine saygı duyulması, kendi ayakları üzerinde durabilmeleri, toplum içinde işlevsellik kazanabilmeleri ve sosyal adaletin sağlanması esastır. Kuçuradi (1996, s. 49)'ye göre insanın değeri, onun diğer canlılar arasındaki özel yeri, insanı diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır. Bu olanaklar, insanın diğer canlılarla ortak olarak taşıdığı özelliklere ek özelliklerdir. Bu özellikler ya da olanaklar insanın değerini ya da onurunu oluşturmaktadır. Kuçuradi (2010, s.41)'un da belirttiği gibi, 'kişi değerleri', kişilerarası ilişkilerde doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ortaya çıkan sevgi, dürüst olma, bağlılık, saygı, adil olma ve açık düşünebilme, doğru bağlantılar kurabilme gibi kişi imkânlarıdır. 'Bir kişinin değeri' ise diğer kişilere göre onun tek olan yapı bütünlüğüne sahip olması, onun kişi olma özelliği ve bütünlüğünün bu özelliğinden dolayı diğer kişilerden farklı imkânları, farklı yaşantıları, farklı gerçekleştirmeleridir.

Bir kişinin değeri o kişinin özgür bir kişi, dürüst bir kişi gibi özelliklere sahip olmasının ifadesidir. 'Bir kişinin değerleri' de, o kişinin yaşamında ön plana koyduğu değerler; yaptıklarında, yaşamında ağır basan kişi değerleri ve diğer değerleridir.

Söz edilen tüm bu kavramlar açısından bakıldığında ise, sosyal hizmet disiplini ve mesleği açısından etik kavramının ne kadar önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. İnsan yaşamı ve toplum refahı için büyük rol oynayan ve uygulamalı bir meslek olan sosyal hizmetin etik değerleri, hem teorik açıdan, hem de uygulama açısından oldukça önemlidir. Teorik açıdan bu etik değerlerin kavramlaştırılması, uygulamalarla da bunların hayata geçirilmesi, insan yaşamı ve toplum refahı açısından hayati öneme sahiptir.

Sosyal hizmet etiğinde evrenselcilik ve kültürel görecilik konusuna geçmeden önce meslek etiği, evrenselcilik, kültürel görecilik gibi kavramların tanımlanmasında yarar olduğu düşünülmektedir.

Kuçuradi (1998, s. 21)'e göre meslek etiği, belirli bir mesleği icra ederken bireyin ne yapması gerektiğini ya da ne yapmaması gerektiğini açıklar. Meslek etiğinin en önemli yanlarından biri, dünyanın neresinde olursa olsun, aynı meslekte çalışan bireylerin bu davranış kurallarına uygun davranmalarının gerekli olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında meslek etiği kavramının her bir meslek açısından evrensel bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Kültür her zaman için insanın değerini korumayabilir. Dolayısıyla insan haklarını öne çıkaran ve bunun savunuculuğunu yapan meslek elemanları etik bilgisine sahip olmalıdır. Meslek etikleri o mesleklerle

ilgili olarak mesleğin uygulayıcılarına çeşitli norm ve kurallar getirirler. Felsefenin ilgi alanına giren etikte ise daha özgür düşünme ve değerlendirenin de değerlendirildiği bir bakış açısı söz konusudur.

Evrenselcilik ilkesine göre bir eylemi belirleyen ilke, bütün insanlar için geçerli bir yasa haline getirildiğinde hala geçerliliğini koruyabiliyorsa, ancak o zaman bir ahlâk ilkesi olabilir. Daha açık bir deyişle ahlâk ilkeleri evrenselleştirilebilir olmalıdır (Güçlü ve diğ., 2008). Etik evrenselcilik, doğru ve gerçeklik düşüncelerine ilişkin kesin bir çerçeve sunmaktadır. Buna göre, eğer mutlak bir doğruluk ve mutlak bir gerçeklik varsa, mutlak bir etik standartın olması da mümkündür ve kimsenin yerel koşulları dikkate alınmaksızın bunlar uygulanmalıdır (Bradshaw, Keller ve Chen, 2003, s. 16). Bu tanımda da görüldüğü gibi, evrenselcilik yaklaşımına göre bireyin içinde bulunduğu sosyal çevre ve kültürel özellikler göz ardı edilmekte, temel standartlar ön plana çıkarılmaktadır. Bradshaw, Keller ve Chen (2003, s. 16)'in de belirttikleri gibi, eğer ben doğruluğu zaten biliyorsam neden bir başkasının kesinlikle yanlış olan dünya görüşünü öğrenmek için zaman harcayayım (çünkü o benimkinden farklı ve benimki doğru) şeklinde düşünmek, doğru-yanlış, iyi-kötü, biz-onlar vb. basit ikiliklere ilişkin seçim ve tartışmaları azaltmaktadır. Buna göre, iyi-kötü gibi bir tartışma getirmek, bizi bir değer atfetmeye itebilir ve dolayısıyla da tarafsız bir değerlendirmeden uzaklaştırabilir. Bu açıdan bakıldığında evrenselciliğin, sosyal hizmetin bazı özellikleriyle çeliştiği söylenebilir. Sosyal hizmetin "bireyin bulunduğu yerden başlama" ilkesi burada bir bakıma yok

sayılmaktadır. Mutlak bir doğruluğun ve gerçekliğin olması demek, tüm bireylerin aynı düşüncelere sahip olması veya bu düşünceye sahip olmayanların yanılıyor olması anlamına gelebilir. Bu da bir bakıma bu bireylerin değerine ve biricikliğine saygı gösterilmemesi sonucuna yol açabilmektedir. Oysa sosyal hizmette bunun aksine, her birey eşsizdir ve değerlidir ve her bir bireyi kendi koşulları içinde değerlendirmek esastır.

Evrenselcilik, bazı ahlaki gereksinimlerin herkes için aynı olduğunu belirlerken, bu hepimizin aynı ahlaki gereksinime sahip olduğumuz veya kültürel farklılığın önünü kesen herhangi bir ahlaki gereksinime sahip olduğumuz anlamına gelmemektedir (Tilley, 2000). Evrenselcilik eleştiricilik olmadan olmaz. Eleştiriler, evrenselciliğin, sömürgeci uygulamaları yaşattığını öne sürmekte ve bir grubun diğerinin temel değerleri, etiği üzerinde üstünlük iddia etmesinden yakınmaktadır (Ife, 2001; TheEconomist, 2001; Harris-Short, 2003). Oysa bu yaklaşımın doğru anlaşılması ve uygun durumlar için kullanılması beraberinde birçok olumlu gelişmeyi getirebilir. Örneğin Reichert (2006, s. 27)'in belirttiği gibi soykırım, yoksulluk, işsizlik, sömürgecilik ve diğer etkenlerin azaltılması için daha iyi yollar aranmaktadır. Hiçbir ulus bunu tek başına yapamaz. Yalnızca birlikte çalışarak ve evrensel ilkeleri kabul ederek tüm uluslar daha iyi bir dünya yaratma konusunda bazı başarılar elde edebilirler. Bu da ancak insan haklarını koruyan ve geliştiren uluslararası insan hakları belgeleri ile mümkün olabilir.

Evrenselcilik anlayışının, tüm insanlara eşit hak ve özgürlükler tanıma, eşitlik, adalet gibi olumlu özelliklerinin

yanında, tüm farklılıkları yok etme, bireyleri ve toplumları aynılaştırma, tüm toplumları tek bir egemenlik altına alma gibi olumsuz sonuçlar doğurması da söz konusudur.

Dünya üzerinde ne kadar insan varsa, o kadar “doğru” ve “gerçek” olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte belli bir sosyal çevrede yaşayan ve belirli kültürel özelliklere sahip insan topluluklarının ise ortak veya benzer düşünce ve görüşleri, tutum ve davranışları olabilir. Dolayısıyla birinin diğerinden daha haklı veya üstün olması ve yapısına uygun olsun ya da olmasın her topluma aynı uygulamalara tabi tutulması ve tüm dünya için genel-geçer kurallar oluşturulması aslında mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında kültürlerin ve ahlakların insan haklarını koruyabilmesinin aslında ancak rastlantısal bir şekilde olabildiği düşünülebilir.

Bradshaw, Keller ve Chen (2003, s. 16)’a göre, yerel uygulamalar yani evrenselci olmayan uygulamalar, ahlaki olabilir ancak etik olmayabilir. Bu açıdan ahlak kavramının etik kavramından ayrıldığı nokta üzerinde kısaca durmakta yarar görülmektedir. Türkçe’de ahlak kavramı, Latince moral sözcüğünün karşılığıdır. Bu anlamda ahlak görelidir ve toplumdan topluma değişebildiği gibi aynı toplum içindeki farklı grupların benimsediği ahlak kuralları arasında bile farklılıklar vardır (Mengüşoğlu, 1965, s. 14; akt. Küçükkaraduman, 2006, s. 12). İşte kültürel görecilik kavramının da bu noktadan hareketle daha iyi anlaşılabilirliği düşünülmektedir. Kültürel görecilik yaklaşımına göre, toplumlar ve kültürler birbirlerinden farklıdır. Bu nedenle, farklı kültürel özellikleri benimsemiş olan birey ve toplulukların, aynı görüşlere sahip olmalarını beklemek

yanlış olur ve onları anlamak için sahip oldukları kültürel özellikleri de anlamaya çalışmak gerekmektedir.

Kültürel göreciliğe göre, ahlaki açıdan nesnel bir gerçeklik yoktur. Doğru ve yanlış yalnızca düşüncelerle ilgilidir ve düşünceler kültürden kültüre değişkenlik göstermektedir. Bir toplumsal kodun bir diğerinden daha iyi olduğunu kanıtlayacak nesnel bir standart yoktur. Farklı kültürlerin farklı ahlaki kodları vardır ve bir toplumun ahlaki kodu o toplum için neyin doğru olduğunu belirler. Bizim kendi toplumumuzun ahlaki kodunun özel bir konumu yoktur. Diğer insanların davranışlarını yargılamak bizim için küstahlıktır. Bu nedenle, diğer kültürlerin uygulamalarına karşı toleranslı bir tutum benimsemeliyiz (<https://www.koofers.com/files/4vivxs52ua/>, 2016). Kültürel görecilikte, bir kültürün sahip olduğu özellikleri ve değerleri, kendi değer yargılarını kullanmadan anlamaya ve tanımaya çalışmak önemlidir. Hiçbir kültürün bir diğerinden daha üstün konumda olmadığını bilincinde olarak hareket etmek ve her kültürün doğru ve yanlışlara ilişkin düşünce ve inançlarını yine o kültürün içinde değerlendirmek gerekmektedir. İnsan hakları fikrini ön planda tutan bir mesleğin elemanları olarak sosyal hizmet uzmanlarının hangi amaca hizmet ettiklerinin farkında olmaları bu noktada büyük önem taşımaktadır.

Kültürel görecilikte esas olan, her bir kültürün kendi içinde değerlendirilmesi ve bu kültüre sahip bireylerin davranışlarının da yine bu kapsamda değerlendirilmesidir. Ancak bu demek değildir ki, bir kültüre mensup bireylerin her türlü davranışları onaylanmaya uygundur. Herhangi bir kültüre sahip bireylerin

veya toplulukların, insanın değerine ve onuruna zarar verecek uygulamaları o kültüre ilişkin özellikleri referans göstererek haklı göstermeye çalışmaları kabul edilebilir değildir. Kültürlerin kendilerine özgü özelliklerinin göz önünde bulundurulması ve her bireyin tutum ve davranışlarının bu bağlamda değerlendirilmesi ile kültürlere bağlı olarak şekillenen bu tutum ve davranışların genele uygunluğu arasındaki çizgi önem taşımaktadır. Bu çizginin aşılması durumunda, bireyin onuru, biricikliği, bulunduğu yerden başlama ve kendi geleceğini belirleme hakkı gibi en temel ilkeler zarar görecektir.

Kültürler dinamikler ve sürekli olarak tartışılan ve anlamları içinde barındırdığı kişilerin güç ve konumlarından etkilenen sosyal uygulamalar dizisidirler(Rao, 1995, s. 173; akt. Healy, 2007, s. 24). Kültürel görecilikte, tüm bakış açıları eşit biçimde geçerlidir ve her doğru görecelidir. Gerçeklik, bireyin kendi kültürüne aittir. Tüm etik, dini ve politik inançlar, bireyin veya toplumun kültürel kimliğiyle ilgili gerçeklerdir. Dil, yeme, giyinme, sanat ve mimari, bir kültürden diğerine farklılık gösterir (Pasamonik, 2004; akt. Reichert, 2006, s. 28). Söz edilen tüm bu özellikler ve alışkanlıklar, toplumdan topluma, kültürden kültüre değişmektedir. Bunların hiçbirinin bir diğerinden üstünlüğü bulunmamaktadır. Bireyler, kültürel kimlikleriyle var olmaktadır. Farklılık kavramı da işte bu birbirinden ayrılan özelliklerden ve alışkanlıklardan ortaya çıkmaktadır. Sahip olunan bu kültürel kimliklerin, aykırılık değil, zenginlik olduğu anlaşılabilirse, bunlara yönelik çalışmaların da çeşitlendirilmesi mümkün olabilecektir.

Kültürel görecilik kavramı çoğunlukla insan haklarını tartışırken karışıklık

yaratır. Bu kültürel görecilik gerçekten ne ifade etmektedir? Basitçe, kültürel görecilik, tüm kültürlerin eşit olduğu ve evrensel değerlerin, kültürel normları belirlerken ikinci sırada yer aldığı anlamına gelmektedir. Hiçbir dış değer, yerel kültürden daha üstün değildir. Eğer yerel kültür, kadın sünnetine izin veriyorsa, o zaman insan hakları bunu önleyici biçimde davranmamalıdır. Eğer kültür kadın sünnetini kabul ediyorsa, hiçbir dışsal ilke bu kültürel normun üstünde kural koyamaz (Reichert, 2006, s. 29). Ancak bu durum, her zaman olumlu sonuçlar doğurmayabilir. Tüm insanlar için temel olan beslenme, barınma, sağlık gibi bazı temel hak ve özgürlükler göz önünde bulundurulduğunda, bunlardan bazılarını tehlikeye sokabilecek kültürel uygulamaların var olması ve kültürel görecilik kavramına yönelik bazı yaklaşımlara göre bunlara müdahale edilemeyecek olması, insan haklarının kötüye kullanılması anlamına gelebilmektedir. Örneğin kadın sünneti gibi bir uygulama, aslında kadınların sağlıklarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Pek çok toplum tarafından olumlu karşılanmayacak bu uygulamanın engellenmesi ise söz konusu olamamaktadır.

İnsan hakları, kültürel farklılıkları aşan ve bütün kültürlerde var olduğu ümit edilen insan onurunu korumaya yöneliktir. Günümüzde insan hakları alanındaki en önemli gelişme, bu hakları korumanın ve geliştirmenin, devletlerin bir iç sorunu olmaktan çıkıp uluslararası bir mesele haline gelmesidir. Bu da, insan haklarının artık tüm ülkelerin ve tüm bireylerin sorumluluğunda olduğu anlamına gelmektedir.

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde, bu çalışmanın temelini

oluşturan bazı kavramlar hakkında genel bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Bundan sonraki kısımda ise bu kavramların sosyal hizmet etiği açısından değerlendirilmesine yer verilecektir.

Sosyal Hizmet Etiği Açısından Evrenselcilik ve Kültürel Görecilik Kavramlarının İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi

Çalışmanın temel kavramları hakkında verilen bu genel bilgilerden sonra, bu kavramların sosyal hizmet disiplini ve mesleği açısından sahip olduğu yer konusuna değinilmesi ve çeşitli örneklerle konunun açıklığa kavuşturulması uygun görülmektedir.

Öncelikle, sosyal hizmet açısından oldukça önemli bir kavram olan insan hakları üzerinde durulması gerekmektedir.

İnsan hakları, devletlerin kendi vatandaşı olan ve olmayan bireylere karşı davranışlarını düzenleyen uluslararası biçimde onaylanmış değerler, standartlar veya kurallardır (United Nations, 1948). Devletlerin kendileri için benimsedikleri bu kurallar, devletlerin tüm nüfuslarına karşı (kadın-erkek, homoseksüel-heteroseksüel, evli-bekar, inançlı-inançsız, vatandaşı olan-olmayan) eylemlerindeki özgürlükleri sınırlandırmaya hizmet etmektedir (Baehr, 2001; akt. Reichert, 2006, s. 27). İnsan haklarına ilişkin temel bir kavram, bu hakların, toplumda hangi konuma sahip olursa olsun herkese ait olduğudur. Nerede yaşarsa yaşasın her bireyin insan haklarından yararlanabilmesi gerekmektedir (Reichert ve McCormick, 1998; Reichert, 2003). Çalışmanın en başından itibaren belirtilmekte olduğu gibi insan hakları, insanların koşulsuz olarak sırf insan olmalarından dolayı

sahip oldukları haklardır. Tüm bireylerin bu haklara eşit ulaşımının sağlanması ise devletlerin sorumluluğundadır. İster evrenselci isterse kültürel göreci yaklaşım açısından olsun, temel olan insanın onurlu ve değerli bir varlık olduğunun kabulüdür. Sosyal hizmet mesleği, dünya üzerindeki tüm insanların hiçbir ayırım gözetilmeksizin hak ve özgürlüklerinin sağlanmasından ve bunların korunmasından sorumludur. Bu konuya yönelik olarak dünyanın farklı yerlerinden farklı ülkelerin beyanlarına yer verilebilir.

Örneğin, Avustralya Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği'ne göre milliyeti, etnik kökeni, sosyal ve ekonomik statüsü, cinsiyeti, cinsel eğilimi, yaşı, inançları veya topluma olan katkısı ne olursa olsun, her insanın haysiyeti kendine özgüdür. Benzer şekilde Japonya Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği de sosyal alandaki profesyoneller her insanın bireyselliğine ve haysiyetine saygı duyar demektedir. Güney Afrika Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği ise, her insana, kökeni, ırkı ne olursa olsun yeri doldurulmayacak bir birey gibi saygı duyulmalıdır; her insanın değerli olduğuna inanılmalı ve bireylerin saygın bir insan olarak gelişme kapasiteleri olanağı tanınmalıdır şeklinde bu konuya ilişkin görüşünü belirtmiştir.

Bu açıdan bakıldığında, bu hakların korunmasına yönelik olarak hem evrenselci, hem de kültürel göreci yaklaşımın varlığından ve öneminden söz edilebilir.

Evrenselcilik ve kültürel görecilik yaklaşımlarının ele alınış biçimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından El Obaid (2004, s. 1-4)'in görüşlerinden yararlanılabilir. Buna göre insan

haklarının evrensel olduğu düşüncesi, merkezde, bağımsız bireyin korunmasına yer vermektedir ve bireyin kendi kendine yeten bir varlık olduğunu varsaymaktadır. İnsan haklarının kültürel olarak göreceli olduğu düşüncesi ise, her bir kültürün kendi insan hak ve özgürlükleri düşüncesine sahip olduğunu savunmaktadır. Buna göre, insan hakları dış belgelerle değil yalnızca kültürel normlarla var olabilir. Her bir grup, haklarına ilişkin olarak kendi düşüncelerini uygulayabilmek için kendi kültürünü göz önünde bulundurmalıdır. Buna göre, evrenselci haklar kavramını göz önünde bulundurmak veya var olan uluslararası kaynakları kullanmak, kültürel sömürgeciliğin bir biçimidir. Bir evrenselci için, kültürden bahsetmek, insan haklarını tehlikeye sokmaktadır. Göreciliği savunan birine göre ise evrenselcilik düşüncesini onaylamak, Batı sömürgeciliğini ve yabancı değerleri kabullenmektir. Ancak, aslında kültürel görecilik, evrenselcilikle çatışmaz. Kültürel görecilik, baskın ulusların küreselleşme yoluyla benimsetmek istedikleri kültürel tekdüzeliğe ve kültürel sömürgeciliğe bir yanittir. Kültürel görecilik kavramı, hakların farklılığı iddiasından ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmanın önceki bölümlerinde de yer verildiği gibi, insan onuru ve değerini tehlikeye sokacak bir uygulama söz konusu olduğunda, sahip olunan kültürel özelliklerin tabir yerindeyse bu duruma alet edilmemesi gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, evrenselcilik ve kültürel görecilik yaklaşımlarının birbirinden farklı bazı özellikleri bulunmaktadır. Ancak her iki yaklaşımın da duruma göre olumlu ve olumsuz yanları olduğu göz önünde bulundurulmalı ve uygulamalarda katı sınırlar çizmek ve

kesin tercihler yapmak yerine, hangi durumda hangi yaklaşıma gereksinim duyulduğu belirlenerek bu doğrultuda hareket edilmelidir. Dolayısıyla karşılaşılan her bir durum için yeniden değerlendirme yapılması, genellemelerden kaçınılması gerekmektedir.

Bu iki farklı yaklaşımın birbirine oldukça zıt bazı özellikleri olmasına rağmen, ortak bazı noktaları da bulunmaktadır. Her iki yaklaşımda da, bir biçimde bireylerin sahip oldukları sorun ve ihtiyaçlara yer verilmekte ve insan haklarının sağlanması amaçlanmaktadır. Aslında bu iki yaklaşımdan hiçbiri bir diğerinden daha etkili ya da daha sakıncalı değildir. Önemli olan, hangi durumun hangi yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğinin doğru belirlenmesidir. Burada dikkat edilmesi gereken, bireylerin kendi değerlerine saygı gösterilmesi ve eşsiz birer varlık olduklarının göz önünde bulundurulmasıdır. Bireyin onuru ve değeri göz önünde bulundurulduğunda ve hakları güvence altına alındığında, söz konusu uygulamanın evrenselci veya kültürel göreci açıdan ele alınmasının bir sakıncası da olmayacaktır. Önemli olan danışanın içinde bulunduğu durum ve bu durumun ortaya çıkış biçimi ile ilgili doğru bilgiler toplamak, bu duruma yönelik olarak hangi hizmet modelinin uygulanacağı ve ihtiyaç tespitinin doğru biçimde yapılmasıdır.

Sosyal hizmet mesleği açısından bireyin onuruna ve değerine saygı, bireyin kendi geleceğini belirleme hakkı, bireyin bulunduğu yerden başlama, bireyin biricikliği gibi vazgeçilmez değerler, ister evrenselci, isterse kültürel göreci olsun, teoride ve uygulamada her an akılda tutulmalıdır.

Sosyal hizmet uygulamasında, kendi geleceğini belirleme hakkı, danışanın kendi yaşam seçimlerini yapma ve kararlarını alma becerisine saygı göstermeyi ve bunu kolaylaştırmayı ifade etmektedir. Her bir bireyin onuru ve değerine saygı gösterme temel değerinin uygulanmasının bir biçimidir. Kendi geleceğini belirleme hakkı ilkesi, en temel düzeyde, sosyal hizmet uzmanlarının, hizmet ettikleri kişilerin yaşamlarıyla ilgili kararlarında onları yönlendirmelerinin önüne geçmektedir ve sosyal hizmette genel olarak kabul edilmiştir (Healy, 2007, s. 17). Sosyal hizmet mesleğinin temelinde, bireylerin yaşamlarına ilişkin kararlarında onları yönlendirmek yerine, onlarla birlikte çalışarak, izleyebilecekleri yolları onlara göstermek ve kendileri için doğru olduğunu düşündükleri yolu kendilerinin seçmesine fırsat tanımak yatmaktadır. Sosyal hizmetin bu değeri, hem evrenselci hem de kültürel göreci yaklaşımla uyumaktadır. Bir birey hangi topluma veya kültüre dâhil olursa olsun, hangi düşünce ve inançları benimsemiş olursa olsun, kendi yaşam kararlarını verebilme hak ve özgürlüğüne sahiptir. Burada önemli olan, sosyal hizmet uygulamalarında, bu bireylerin içinde buldukları çevrenin koşullarıyla birlikte değerlendirilmeleri ve var olan durumun kapsamlı değerlendirilmesinden sonra doğru müdahalelerin gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla, göz önünde bulundurulacak yaklaşım ister evrenselci isterse kültürel göreci olsun, asıl olan bireydir, bireyin kendi kararıdır, onurudur ve değeridir.

Ancak bireyin kendi geleceğini belirleme hakkı konusunun doğru anlaşılması önemlidir. Bu kavram, tüm sorumluluğun danışana bırakılması anlamına

gelmemektedir. Örneğin şimdiye kadar kendisiyle ilgili hiçbir kararda söz sahibi olamamış bir bireye bir anda böyle bir hak sunulması bu bireyin yüksek yararı açısından doğru olmayabilir. Dolayısıyla bireylere bu fırsatın ne zaman hangi durumlarda sunulması gerektiğinin meslek elemanları tarafından doğru değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Bireylerle çalışmada, farklı kültürlerdeki sosyal hizmet uzmanları, kendi geleceğini belirleme hakkını ya kabul eder ya da reddederler (Healy, 2007, s. 18). Bazı toplumlarda, benimsenmiş olan alışkanlıklar ya da gelenekler öyle bir hal almıştır ki, bunlar insan haklarının ihlaline neden olabilmektedir. Böyle durumlarda, bu toplumlara veya kültürlere mensup bireyler, akılcı kararlar almakta ve bunları uygulamakta zorluklar yaşayabilmektedirler. Böyle durumlarda, sosyal hizmet uzmanlarının, bireylerin kendi kararlarını vermelerini sınırlandırmaları mümkün olabilmektedir. Bunun yanında, kişinin kendisini zedelediği sürece, yaşamına ilişkin kararları kendi başına alabilmesinin ve kendi ayakları üzerinde durabilmesinin sağlanması ve bu doğrultuda güçlendirilmesi oldukça önemlidir. Ancak sosyal hizmet uzmanları bu gibi durumlarla karşılaştıklarında çoğunlukla etik ikilem yaşayabilmektedirler.

Oko (2008, s. 40) sosyal hizmet uzmanlarının etik karar verme sürecinde davranışlarını etkileyen etmenleri,

1. Kendi kişisel değerleri,
2. Sosyal hizmetin amacına ve doğasına ilişkin kendi görüşleri,
3. Meslek değerleri ve mesleki etik kuralları ve

4. Sosyal hizmet uzmanlarının nasıl davranması gerektiğine ilişkin etik teoriler

olarak belirtmiştir.

Bu açıdan bakıldığında, sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında karşılaştıkları ikilem durumlarında kendi kişisel görüşleri ve mesleğe bakış açılarının yanında, mesleğin etik ilkelerinin yanı sıra, mesleğin etik ilkeleri ve uzmanın davranışlarına ilişkin etik ilkeler önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla etik ilkeler açısından karşılaşılan ikilemlerin çözülebilmesi için de bazı ilkelere başvurulması gerekebilmektedir.

Reamer (1999, akt; Guttman, 2006) söz konusu bu etik ikilemleri çözmek için beş çözüm yolu önermiştir. Bunlar:

1. Hayatın kendisi, sağlık, gıda gibi temel gereksinimlerin zarar görmesini önlemek için olan kurallar; bir gizlilik durumunu açıklama veya eğlence, eğitim gibi hedeflerden önce gelir.
2. Bir bireyin yaşama hakkı, bu bireyin kendi geleceğini belirleme hakkından önce gelir.
3. Bir bireyin kendi geleceğini belirleme hakkı, bu bireyin yaşama hakkından önce gelebilir.
4. Bir kurumun kurallarını, kanun ve yönetmeliklerini bilerek, gönüllü ve özgür olarak o kurumda çalışan uzmanların çalışmaları sürecinde, bu kanun, kural ve yönetmeliklerle kendi düşünceleri arasında bir çatışma olursa, kurumun kuralları daha önceliklidir.
5. Temel ihtiyaçların karşılanmaması durumunda oluşacak zararları önleme zorunluluğu (örneğin açlık gibi), örneğin, bakım evleri, eğitim ve kamusal destek, mal-mülkün

kullanılması gibi haklarının üstündedir.

Reamer'ın bu önermelerine bakıldığında, bireylerin temel yaşama hakkının her şeyden önce geldiği, ancak durumun elvermesi koşuluyla, bireyin kendi geleceğini belirleme hakkı nedeniyle kendi yaşama hakkına ilişkin sorumluluğu alabileceği, diğer gereksinimlerin ise yaşama, barınma, beslenme gibi temel gereksinimlerden sonra geldiği görülmektedir. Bu da sosyal hizmet uzmanlarına etik açıdan izlemeleri gereken yol konusunda fikir verebilmektedir.

Sosyal hizmetin bilgi boyutunda yer alan en temel yaklaşımlardan biri olan ekolojik yaklaşıma göre "çevresi içinde birey" anlayışı, sosyal hizmetin özellikle de kültürel görecilik yaklaşımıyla oldukça yakından ilişkili olan bir ilkesidir. Kültürel göreciliğin, insanların içinde yer aldıkları kültürün getirdiği bazı alışkanlıklar doğrultusunda gerçekleştirdikleri uygulamaların anlaşılması ve doğru değerlendirilmesi açısından, sosyal hizmetin bu anlayışı kolaylaştırıcı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Donaldson (1996, s. 48)'a göre, çözümlenme ve karar vermeye yönelik araçlar, sosyal hizmet uzmanlarının farklarının ne zaman "sadece farklı" olduğuna ve farklarının ne zaman "yanlış" olduğuna karar vermesine yardımcı olmada sınırlıdır. Bu nedenle bireylerin tutum ve davranışlarının nedenleri yeterince iyi değerlendirilmeden, karar verilmesi ve müdahale edilmesi uygun olmayacak ve olumlu sonuçlar doğurmayacaktır. Böyle bir değerlendirme için, bireylerin içinde buldukları çevrenin koşullarının da göz önünde bulundurulması şarttır.

Kültürel görecilik açısından bakıldığında, sosyal hizmet uygulamalarında, uzmanın karşılaştığı

bir durumda bunun o kültürün özelliklerinden kaynaklanan olağan bir durum olup olmadığına karar verebilmesi hem çok önemli, hem de bir o kadar güçtür. Gerçekleşen bu durumun ve olası sonuçlarının, bireylerin sahip oldukları farklılıklar olması bir ihtimaldir ancak aynı zamanda bunların zararlı sonuçlar ortaya çıkarabilmesi de mümkündür. Bu nedenle bu yaklaşımın iyi anlaşılması ve hangi durumlarda, nasıl göz önünde bulundurulması gerektiğinin bilinmesi gerekmektedir.

Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bazı örnekler verilebilir. Örneğin Türkiye'nin bazı bölgelerinde halen "beşik kertmesi", "berdel" gibi uygulamalarla karşılaşmaktadır. Bu tür kültürel uygulamaların, tek taraflı olarak değil tüm boyutlarıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Uygulamaya tabi tutulan bireylerin durumları göz önünde bulundurulduğunda, bu kişilerin evrensel insan haklarının ihlal edildiği düşünülebilir. Doğumlarından itibaren, aileleri tarafından beşik kertmesi yapılan bebekler, ileriki yaşamlarında, kendi seçimleri doğrultusunda, istedikleri kişilerle evlenme veya hiç evlenmeme hakkına sahip olamayacak ve belki de yeterince tanımadıkları birini sevmek, sevdiğini zannetmek veya sevmeden evlenmek durumunda kalabileceklerdir. Bu durum, doğrudan bireyin kendi geleceğini belirleme hakkının ihlalidir. Berdel uygulaması için de aynı durum geçerlidir. Ölen eşinin kardeşiyle evlenmek durumunda bırakılan kadınların, hayatlarına dair seçimler yapabileme hakkı ellerinden alınmakta ve onlar buna karşı gelememektedirler. Bu durum da kadınların onuru ve değerine saygı ilkesi ile çelişmektedir. Bu uygulamaları gerçekleştiren kişiler açısından

bakıldığında ise, bunların yüzyıllardan beri alışlagelmiş uygulamalar olduğu ve bu nedenle artık bu kişiler tarafından kanıksanmış ve değiştirilemez, adeta kutsal gelenekler olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu uygulamaların yalnızca eleştirilmesi, değiştirilmeleri için yeterli olmayacaktır. Uzun vadeli çalışmalar gerçekleştirilmesi yoluyla, bunların ortaya çıkış nedenlerinin ve biçimlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Beckett ve Maynard'ın (2005, s. 73; akt. Oko, 2008, s. 44) da vurguladığı gibi, profesyonel olmak yalnızca yetkin olmaktan, bilgi ve beceri kullanmaktan ya da vicdan sahibi olmaktan daha fazlasını gerektirmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının, mesleğin etik değerlerinin bilincinde olarak ve sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer boyutlarını bir arada kullanarak profesyonel biçimde uygulamalarını gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Türkiye'nin bazı bölgelerinde, kız çocuklarının okutulması veya kadınların çalışması uygun görülmemektedir. Bu durum, hem ülkenin diğer bazı kesimleri tarafından, hem de diğer pek çok dünya ülkesi tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Yine daha önceki örneklerde olduğu gibi, bu uygulamalarda da bireylerin kendi geleceğini belirleme haklarının hiçe sayıldığı görülmektedir. Bu uygulamanın gerçekleştirilmesindeki amaç kadınların, evlerinde oturup evin ve ailenin düzenini sağlamak için çalışmaları, temizlik, yemek gibi ihtiyaçları karşılamalarıdır. Ancak oldukça ben-merkezci olan bu düşünceler sonucunda, toplumun önemli üyeleri olan kadınların gelecekteki bir bakıma ellerinden alınmış olmaktadır. Bu nedenle, farklılıklara saygı kavramının sınırlarının iyi bilinmesi önemlidir. Farklı

kültürlerden olan bireylerin farklı uygulamalarının, her zaman olağan karşılanması ve olduğu gibi kabullenilmesi doğru olmayabilir. Sosyal hizmetin “bireyin bulunduğu yerden başlama” ilkesi, her türlü uygulamada mutlaka ama mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Kültürel görecilik ve evrenselcilik yaklaşımlarının nerede ne şekilde benimsenmesi ve uygulamalara aktarılması gerektiğinin doğru belirlenmesi toplumu oluşturan bireyler açısından hayati öneme sahiptir.

Töre cinayeti, kan davası gibi Türkiye'nin bazı bölgelerinde halen geçerliliği olan uygulamalar da yine, evrenselcilik ilkesine ters düşmektedir. İnsan yaşamının korunması, kendi geleceğini belirleme hakkı, kendini gerçekleştirme, sosyal işlevsellik gibi, hem sosyal hizmetin benimsemiş olduğu, hem de evrensel olarak tüm insanlar için geçerli olan bazı değerler, kültürel özelliklerden kaynaklanan bu uygulamalarla tamamen yok sayılmaktadır. Küçük yaşta çocukların, belki de hiç tanımadıkları insanları sırf “töre” öyle gerektirdiği için öldürmeleri, ya da başka cinayetleri üstlenmeleri, esasında hiçbir kültürel açıklamaya sığmayacak, hiçbir toplum tarafından onaylanamayacak gerçeklerdir. Ancak bu şekilde yaklaşarak bunların önüne geçilmesi mümkün değildir. Bu uygulamalardan sorumlu olan bireylerin, davranışlarının altında yatan sebepler, onları buna iten etkenler belirlenmeli ve uygun müdahalelerle bu sorunların azaltılması, bireylerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları farklı nedenlerle hem evrenselciliği hem de kültürel göreciliği çekici bulabilirler. Bazı meslek elemanları çocukların fiziksel istismarı, başlık parası, çeyiz, kadın sünneti

gibi kültürel uygulamaların engellenmesi gerektiğini savunmaktadır. Kültürel göreciliğin bu özelliklerine oldukça itina ile yaklaşılması gerekmektedir. Kültürü çok kutsal olarak görmedeki etik tehlikeler ciddidir ve bazılarının haklarının çiğnenmesini de içinde barındırmaktadır (Healy, 2007, s. 23). Daha önce de bahsedildiği gibi, bireylerin sahip oldukları kültürel özelliklere saygı duyulması, değer verilmesi ve bunları anlamaya çalışarak uygulamalarda bulunulması oldukça önemlidir. Ancak, tüm bu kültürel özelliklere ve bu kültürlerin gerektirdiklerine körü körüne bağlanmak, bireylere büyük zararlar da verebilmektedir. Kültürlerin bu kendilerine özgü özellikleri değiştirilemez ve yenilenemez olmamalıdır. Gerektiği durumlarda, tutum ve davranışların altında yatan nedenler kapsamlı biçimde değerlendirilmeli ve neler yapılabileceği konusunda yol çizilebilmelidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bireylerin sahip oldukları değerlerle, haklarla ve özgürlüklerle onları ele alan sosyal hizmet disiplini ve mesleği, gerek teoride gerekse uygulamada evrenselcilik ve kültürel görecilik ilkelerinden yararlanmaktadır.

Sosyal hizmetin, tüm insanları ilgilendiren ortak değerleri bulunmaktadır. Bunlar en temelde bireyin onuruna ve değerine saygı, bireyin kendi geleceğini belirleme hakkı ve bireyin biricikliği gibi ilkelerdir. Bu ilkeler dünyanın neresinde olursa olsun geçerlidir. Bu açıdan bakıldığında evrenselci yaklaşımdan söz edilebilir. Bunun yanında, sosyal hizmetin çevresi içinde birey, bireyin bulunduğu yerden başlama gibi, her bir bireyin içinde bulunduğu

durumu kendi içinde ele almaya yönelik ilkelerinin kültürel görecilik ilkesiyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Buna göre yalnızca genel-geçer doğrular ve gerçeklikler yerine, tek tek bireyleri, toplumları veya kültürleri kapsayan doğrulardan ve gerçeklerden söz etmek daha yararlı olacaktır. Birbirinden farklı bu iki yaklaşımın iyi tanınması ve doğru biçimde kullanılması ise sosyal hizmet etiği ve insan hakları açısından son derece büyük bir önem taşımaktadır.

Çalışmanın başından itibaren söz edilen tüm bu kavramların, sosyal hizmet etiğindeki yerinin doğru biçimde belirlenmesi, hangi durumlarda hangi kavramlara ağırlık verilmesi gerektiğinin iyi değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Hem evrenselcilik, hem de kültürel görecilik ilkesi, sosyal hizmet etiğinin çeşitli kullanımlarında ihtiyaç duyulabilecek ve kullanılacak anlayışlardır. Önemli olan bu kavramların doğru anlaşılması, nerelerde hangi biçimlerde göz önünde bulundurulacaklarına karar verilmesi ve karşılaşılan durumlara ilişkin olarak yapılacak değerlendirmelerde ve insan hakları bağlamında bu iki yaklaşımın farklı ve ortak noktalarının düşünülerek, yanlış veya eksik değerlendirmeler yapmaktan, etiketlemelerden, kesin yargılardan uzak duracak biçimde çalışmaların gerçekleştirilmesidir.

KAYNAKÇA

Bradshaw, A. C., Keller, C. O. ve Chen, C. H. (2003). Reflecting on ethics, ethical codes, and relevance in an international instructional technology community. *Tech Trends*, 47 (6).

Donaldson, T. (1996) Values in tension: Ethics away from home. *Harvard Business Review*, 74 (5), s. 48-62.

El Obaid, A. E. O. (2004). Universalism and cultural relativism. Nduwimana, F. (Ed.). *25th Annual Session of the International Human Rights Training Program*. Montreal.

Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. ve Yoksal, Ü. H. (2008). *Felsefe sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları, 3. Baskı.

Guttman, D. (2006). *Ethics in social work*. The Haworth Press: New York.

Harris-Short, S. (2003). International human rights law: Imperialist, ineptand ineffective? Cultural relativism and the UN Convention on the Rights of the Child. *Human Rights Quarterly*, 25 (1), s. 130-152.

Healy, L. M. (2007). Universalism and cultural relativism in social work ethics. *International Social Work*, 50, s. 11-26.

<https://www.koofers.com/files/4vivxs52ua/>, Ethical Relativism and Subjectivism, Erişim tarihi: 01.05.2016.

Ife, J. (2001). *Human rights and social work: Towards rights based practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Koçyıldırım, Ş. (1992). *Toplumsal hizmetlerde halk katılımı*. Ankara.

Kuçuradi, İ. (1996). Felsefe ve insan hakları. İnsan Haklarının Felsefi Temelleri. Kuçuradi, İ. (Ed.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (1998). *Uludağ Konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2003) "Etik ve Etikler", Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı 423, 2003/1.

Kuçuradi, İ. (2010). İnsan ve değerleri. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Küçükkaraduman, E. (2006). İlköğretim okul müdürlerinin etik davranışlarının incelenmesi (Ankara İli, Mamak İlçesi örneği). Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı.

Oko, J. (2008). Understanding and using theory in social work, learning matters: Exeter.

Reichert, E. (2006). Human Rights: An examination of universalism and cultural relativism. *Journal of Comparative Social Welfare*, 22 (1), s. 23-36.

Reichert, E. ve McCormick, R. J. (1998). U.S. Welfare law violates human rights of immigrants. *Migration World*, 26 (3), s. 15-18.

Şahin, F. (2002). İnsan hakları ve sosyal hizmet ilişkisi. 5. *Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı. Değişen Türkiye’de insan hakları açısından sosyal hizmetler*. Ankara, 21-22-23 Mayıs 1999. Karataş, K. (Ed.). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını, s. 142-149.

Tepe, H. (2000). *Etik ve meslek etikleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

The Economist. (2001). Globalisation and prosperity: Going global. *The Economist*, December, 67, s. 8-14.

Tilley, J. (2000). Cultural relativism. *Human Rights Quarterly*, 22 (2), s. 501-549.

United Nations. (1948). *Universal Declaration Of Human Rights*. GA. Res. 217 AIII. United Nations Document a/810. New York: UN.